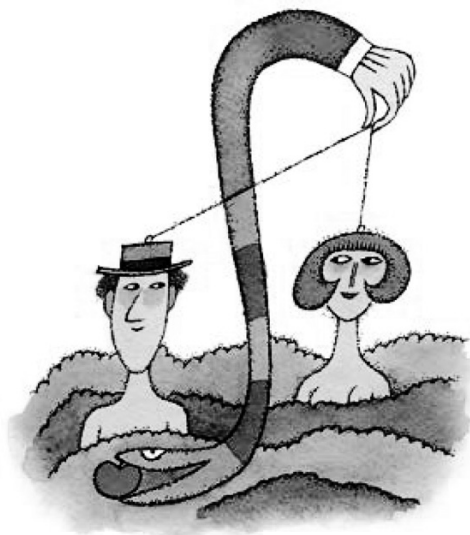

ZDENĚK JIROTKA

Saturnin

Tšehhi keelest tõlkinud
Leo Metsar

„Loomingu Raamatukogu kuldsari“
SA Kultuurileht

Tõlgitud väljaandest:

Zdeněk Jirotko
Saturnin
Československý spisovatel
Praha, 1959

Esitrükk:

Zdeněk Jirotko
„Saturnin“
Tšehhi keelest tõlkinud Leo Metsar
Loomingu Raamatukogu, 1961, nr 10–12
Tallinn, Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus

Illustreerinud Adolf Born
Korrektuuri lugenud Katrin Kern
Kujundanud Maris Kaskmann

© Illustratsioonid. Adolf Borni pärijad, 2022

© Zdeněk Jirotko pärijad, 2022. Avaldatud kokkuleppel kirjastusega Karolinum Press

© Tõlge eesti keelde. Leo Metsari pärijad ja Loomingu Raamatukogu, 2022

© Kaanefoto. Erakogu

Trükkinud Pakett

ISSN 2674-4678 (trükis)

ISSN 2674-4686 (epub)

ISBN 978-9916-713-03-7 (trükis)

ISBN 978-9916-713-04-4 (epub)

MINU AUTOPOORTEE¹

Pean surmkindlaks tõsiasjaks, et sündisin Tema Majesteet keiser Franz Josef I valitsemisajal, ja nimelt 7. jaanuaril 1911 Ostravas. Ise ma sellest küll midagi ei tea, aga et seda on mulle kinnitanud usaldusväärsed inimesed, ja et mitte midagi selle vastu ei kõnele – peale minu noorusliku välimuse –, siis märgin ma selle alati just niimoodi kaadri-ankeetlehele. Samuti lisan eelmainitule iga kord, et pidasin sündimisest saadik Austria-Ungarit üdini mädaks riigiks ja et ma pole keisriga kõnelnud. Tema järglasest Karl I-st lasksin ma koguni trammil üle sõita 1918. aastal, kui olin uue keisri eelnevalt oma kooliõpikust välja rebinud.

Pärast algkooli lõpetamist viis huvi täppisteaduste vastu mind Ostrava reaalkooli. Pean kahetsusega nentima, et too kool ise hoolituses võimaluse eest asetada oma hoonele kord mälestustahvel minu nimega. Kooli viiendast klassist ehk – nagu tollal öeldi – kvintast heideti mind välja usuõpetuse õpetajale korraldatud atentaadi pärast. Mainitud kurja kavatsuse teostegemisel kasutasin ma paukherneid ja aevastuspulbrit. Mind üllatas asjaolu, et usuõpetuse õpetaja ei avaldanud vähimatki soovi surra usu eest märtrisurma, mille võludest ta oli meile sageli nii haaravalt jutustanud. Võib-olla pidi ta sellest meelitavast võimalusest loobuma väga mõjuva põhjuse tõttu: tal olid ka veel õhtupoolikul tunnid.

Minu iseloomu destruktiivsed jooned, mille hulka kuulus ka kaldumus lõhkeainetega jännata, tegid mu isa murelikuks, ja seepärast valis ta mulle edasiseks tegevusala, mis on selgelt konstruktiivse suunaga: minust sai müürsepaõpilane. See polnud halb aeg minu elus ja ma meenutan seda rõõmuga. Minu šeff, lugupeetud müürseppmeister, kaunistas oma kodulinnakest Kirde-Tšehhimaal ehitistega, mille ees võõrad jäid keeletus hämmastuses seisma ja – kui neil oli natukenegi maitset – küsisid siis, kust oleks võimalik dünamiiiti saada. Mina ei

1 Eessõna on autor kirjutanud Loomingu Raamatukogu jaoks. – Toim.

küsinud. Mul olid selles suhtes juba isiklikud kogemused. Muide, meie tänapäeva arhitektide mõningaid loomingulisi saavutusi silmitsedes taban end ikka mõttelt, et minu tookordne meister oli tegelikult oma ajast ette jõudnud loov vaim.

Pärast õppeaja lõppu püha Rochuse tsunftis² astusin ma Hradec Králové kõrgemasse tööstuskooli. Tollest mind välja ei visatud, sest seal puudus usuõpetus. Lõpetasin kooli 1933. aastal, ja juba hakkaski toimima üks tegureid, mis on minu elus olnud mõõduandev: niipea kui ma midagi olen korralikult kätte õppinud, lähen üle mingile teisele alale.

Kui mul oli ehitusmeistri töö igati selge, läksin kuueks aastaks teenistusse raskekuulipildujate erialal. Niipea kui minust sai tunnustatud spetsialist selles valdkonnas, likvideeriti armee ja mind määrati veeteede ehitamise direksiooni käsutusse. Sellest erialast polnud mul aimugi. Töötasin seal osakonnas „Elbe-Oderi-Doonau kanal“ ja sain teada, et selle kanali ehitamisega kiirustatakse hirmsasti juba 80 aastat ja et seni pole kaevamistöodega algust tehtud. Selle asutuse rahulikus ning vaikes miljões jõudis raugaikka terveid projekteerijate generatsioone.

Olin kolmekümneaastane, kui tegin kindlaks, et tean juba kõike Elbe-Oderi-Doonau kanalist ja et minu rahutu loomus ei võimalda mul eelseisvat 80 aastat selle projekteerimisele pühendada. Ja nõnda asetasin ma kord Oderi kaldal teodoliidi kasti maha ning otsustasin kirjanikuks hakata.

Pärast mõningaid jutustusi, följetone ja kuuldemänge kirjutasin humoristliku romaani „Saturnin“ ja detektiivromaane parodeeriva teose „Mees koeraga“. Kriitika kiitis mind tookord ja teatas mulle, et ma olevat inglane. Kirjanduskriitika seisukohtade põhjal polevat võimalik lihtsalt niisama nalja teha, sest huumor olevat kas prantsuslik või tüüpiliselt inglaslik või...

Pärast sõda ilmusid minult kogumik lühikuuldemänge ja raamat „Bioloogia professor redelil“. Kirjandusliku tegevuse kõrval töötasin Lidové Noviny ja Dikobrazi toimetuses. Seal tulin Tšehhoslovakkia Raadiosse, kus töötan praegugi. Asjaolu, et olen nii kaua kirjanduse juures vastu pidanud, kinnitab, et ma seda tööd veel korralikult ei oska. Vastasel juhul oleksin juba ammu meremeheks hakanud.

2 Püha Rochust peeti mürseppade kaitsepühakuks. – Siin ja edaspidi tõlkija märkused.

I

*Doktor Vlachi teooria. – Võtsin enesele teenri. – Juhtum murd-
vargaga. – Doktor Vlach räägib tervest mõistusest, aju kängumisest
ja Pythagorasest.*

Kuigi ma ei armasta kõiki neid võrdlusi ja allegooriaid, mida doktor Vlach oma temperamentsetesse kõnedesse põimib, tunnistan ma, et tema kujukas näites kohvikust, inimesest ning taldrikutäiest pontšikutest peitub oma tera. Selle abil on võimalik vähemalt ligikaudseltki näidata, missugune mees on Saturnin.

Nimelt liigitas doktor Vlach inimesi selle järgi, kuidas nad käituvad pooltühjas kohvikus, kui neil on ees taldrikutäis pontšikuid. Kujutlege luksuskohvikut pühapäeva ennelõunal. Väljas on ilus ilm ja kohvikus vähe rahvast. Te olete juba pruukosti võtnud, kõik ajalehed läbi luge-
nud, olete vajunud nüüd mugavalt pehmesse polstertooli ja silmitsete mõtlikult pirukataldrikut. Aeglaselt valgub igavus kohviku kõikidesse soppidesse.

Ja just nüüd peabki selguma, missugusesse inimrühma te doktor Vlachi teooria põhjal kuulute. Kui te olete inimene ilma fantaasiata, ilma huumorimeeleta ja ilma igatsuseta dünaamika järele, siis silmitsete te seda pontšikukuhja nürilt ning mõttetult keskpäevani, tõusete siis püsti ja lähete lõunale.

Mul on põhjust kahtlustada, et sellesse esimesse rühma paigutab doktor Vlach ka mind. Arvan, et see pole õige. Ärme räägime huumorist ja tollest dünaamikast; aga et ta eitab minu fantaasiat, kusjuures ta ometi teab, et mul on õnnestunud täiesti õigesti täita oma tulumaksu ametlikku formulari, see paneb mind tõesti imestama. Kuid see ei tähenda midagi. Ja kui ma ka tõesti sellese inimrühma kuuluk-
sin, meeldiks see mulle rohkem kui olla teise rühma liige, kes neid pontšikuid silmitsedes löbustab end kujutelmaga, mis küll juhtuks, kui keegi nagu välk selgest taevast ja ilma hoiatamata hakkaks teisi kohvikukülastajaid nende pontšikutega pommitama.

Ma ei taipa, kuidas võivad täiskasvanud ning arukale mehele üldse niisugused mõtted pähe tulla. Seejuures olen ma siiski täielikult nõus, et doktor Vlach, nagu ta ise ütleb, kuulub sellesse rühma.

Mingitel arusaamatutel põhjustel on ta selle üle uhke. Ta peab seda liiki inimesi vaimselt küpsemateks. Mina ei suuda küll kujutleda, mis ühist on vaimsel küpsusel kujutelmaga pontšikutest, kui need lendavad rahulikele kohvikukülastajatele lagipähe. Ma ei suuda seda kujutleda, aga palun, ärme selle üle polemiseerime. Nimelt on mul kaljukindel suhtumine vaidlustesse doktor Vlachiga. Sest iga kord, kui ma niisugusesse vaidlusesse olen laskunud, tundun ma enesele inimesena, kes sõgedusest jookseb peaga vastu seina.

Kui saatus poleks toonud mu teele Saturnini, poleks ma ialgi uskunud, et on olemas veel kolmas liik inimesi, niisuguseid valgete vareste taolisi. Ma mõtlen nende all inimesi, keda kujutelm õhus vuhisevatest pontšikutest niivõrd veetleb, et nad püsti tõusevad ja mõtte teoks teevad.

Niisugustest indiviididest peab doktor Vlach ääretult lugu. Ta kinnitab, et sellise teo sooritamiseks ei piisa üksnes väljapeetud koomikameelest, vaid on tarvis ka julgust, temperamenti ja teab mida veel. Minu arvates on selleks vaja nii tavatut annust hullumeel-
sust, et iga mõistusega olendit peaks hämmastama asjaolu, kuidas niisuguseid inimesi võib ette tulla ka väljaspool võretatud akendega asutusi, mida inimühiskond nende jaoks sisse on seadnud. Kahjuks oli mulle saatusest määratud omal nahal veenduda, et niisuguseid inimesi on tõepoolest olemas ja et nende isiklikku vabadust pole seni mingil viisil piiratud. Saturnin nimelt on just niisugune inimene.

Kui ma praegu tagasi vaatan lühikesele ajavahemikule oma elus, mille ma hiljuti seljataha jätsin, pean ma paljugi üle imestama. Näiteks selle üle, mis kõik mainitud ajavahemikul juhtus. Minu elu muutus kuidagi tihendatuks, üks sündmus kuhjus teise peale ja ma suutsin neid vaevalt jälgida. Ma sarnanesin inimesega, kes lumiselt mäelt allatulekul satub liuteele, mida varjab õhuke lumevaip. Mul on selline tunne, et tol ajal, kui ma nagu mööda klaasi allapoole vuhisesin, ei käitunud ma küll mingil moel väarikalt. Arvan, et see on mõistetav, ja tahaksin heameelega teada, kes võiks mulle seda ette heita. Ainult inimene, kes ei tea, mida tähendab meelegeitlik võitlus viimase säilinud tasakaaluraasu pärast, võinuks mulle nõu anda, et ma oleksin tol perioodil võinud ju mingi hüppega libedalt teelt kõrvale karata. Üldiselt polnud mu olukord eriti ebameeldiv, ja ma arvan koguni, et terve see lugu tasus ennast ära. Olen küll ammugi välja kasvanud poisieast,

kus unistatakse seiklustest, ja ma armastan kainet ning rahulikku elu, kuid arvan, et ebatavaliste sündmuste dušš ei saa kellelegi kahju teha. Vihmavette pole keegi uppunud, ja inimene unustab ebameeldivad asjad. Vaevarikas teekond lumetuisus näib pikema ajavahemiku tagant täiesti huvitava seiklusena.

Võib-olla polnud tark tegu, et mina, vallaline ja suhteliselt noor mees, endale teenri võtsin. See paistab koguni ekstsentriline ning liiga romaanilik olevat. On kindel, et Tšehhimaal ei leidu palju noor-mehi, kellel oleks oma teener, ja minu rahulikule ning konservatiiv-sele loomusele valmistab piinlikkust mälestus, et ma millegi nii eba-tavalisega hakkama sain.

Saturnin otsis ajalehekuulutuse kaudu teenri kohta tingimustel, mis olid mulle vastuvõetavad, ja tal oli mitu väga head soovitus. Tema välimus ja korrektne esinemine jätsid mulle üpris meeldiva mulje. Hiljem tegin ma kindlaks, et ta oli saanud põhjaliku ja süste-maatilise hariduse. Tema mõnevõrra ebaharilik nimi tundus mulle kuidagi tuttav, ent alles hiljuti avastasin ma asjaolu, mille tõttu see nimi mulle meelde oli jäänud. Mulle puutus näppu umbes kaks aastat vana ajalehenumber, milles räägiti murdvarguse katsest professor Luda villas, ja mulle meenus, et sellest oli meil tookord kohvikus juttu. Tollal muutus Saturnin päevakangelaseks ja kõige lugupeeta-vamad lehelugejad vangutasid pead tema käitumise üle. Muide, siin on see ajaleheväljalõige:

PÖRUTAV JUHTUM MURDVARGAGA

Laupäeval, ööl vastu 6. augustit tungis ajaloolase ning kollekt-sionääri prof Luda villasse tundmatu murdvaras ja katsus lahti muukida raudkappi, kus prof Luda hoiab mõningaid väärtus-likke antiikse päritoluga kuldesemeid. Enne kui varas suutis kappi avada, sattus talle peale majateener hr Saturnin. Mis siis mõlema mehe vahel juhtus, seda peab selgitama juurdlus. Sest kui telefoni teel väljakutsutud politseinik sündmuskohale jõudis, lebas murdvaras meelemärkusetult maas, peas suur löögihav. Härra Saturnini tunnistused olid mõnevõrra iseära-likud. Ta kinnitas, et murdvaras haavas end ise, ja nimelt sõja-riistaga professor Luda relvakollektsioonist. Ta jäi kangekaelselt

selle kummalise tunnistuse juurde. Murdvaras tuli haiglas küll meelemärkusele, kuid ta kinnitab, et on unustanud oma nime. Esialgsete juurdlusandmete põhjal näib, et kogu sündmus kulges nõnda. Üllatatud murdvaras katsus härra Saturnini hirmutada laetud revolvriga. Härra Saturnin lõi tal relva käest ja viskas selle läbi akna aeda, kust see hiljem leiti. Siis pidas hr Saturnin pikema kõne, milles ta püüdis murdvargale selgeks teha, et võitlus kahe ebavõrdselt relvastatud vaenlase vahel pole *fair*. Ta sundis varast võtma seinalt relva, mida sissemurdja kirjeldab kui keti abil puuvarre külge kinnitatud kuuli, ja võttis endale teise samasuguse. Pärast mingite segaste formaalsuste õiendamist läks võitluseks, milles murdvaras sai haavata. On huvitav, et haavatu ei eita võimalust, et ta ise põhjustas endale peas leiduva löögahaava. Ta ütleb, et seda riistapuud olnud väga raske käsitseda ja et ta pääsenud mitmel korral vaid üle noatera oma relva hoogsalt vuhiseva kuuli eest. Peale selle olevat ta kogu võitluse kestel tundnud kohutavat hirmu, et põrutab kroonlühtri laest maha. Üldiselt on murdvargal hea meel, et lugu sedamoodi lõppes. Pärast juurdluse lõppu ei jäta me juhust kasutamata, et meie lugejaid kogu asjaloost põhjalikult informeerida.

Ma ütlesin juba, et doktor Vlachiga pole võimalik vaielda. Mitte üksnes selle tõttu, et ta teid pidurdamatu sõnavalinguga üle ujutab, vaid tavaliselt sooritab ta seejuures igasuguseid mõttesaltosid ja peab tulise filipika millegi vastu, millest teil polnud üldse kavatsust kõnelda. See asjaolu avaldab mõju ka minu jutustuse kulgemisele, aga selles pole mina süüdi. Doktor Vlachi ootamatud mõttesaltod on mõnikord sellised, et peatükk, mis algab arutlusega kriminalistikast, lõpeb samuti arutlusega kriminalistikast, kuigi peatüki sees on peaaegu eranditult juttu forellipüügist. Doktor Vlach on juba kord niisugune, ja viiekümneaastast meest on raske ümber kasvatada.

Kui ma temalt kord küsisin, mida peab terve mõistusega inimene arvama tolles ajaleheväljalõikes kirjeldatud sündmusest, vastas ta, et selle üle on väga raske otsustada, sest tänapäeval pole enam kellelgi tervet mõistust. Ta ütles, et meie kõik oleme oma aju rakendanud kitsapiirilisel ametiala teenistusse ja püüame kõigest jõust, et meie

ülejäanud ajukäärud känguksid. Niipea kui see on toimunud, pööravad meie ülemused meile tähelepanu ja me hakkame karjääri tegema. Olevat lausa hämmastav, kui lihtsad ning kohtlased on suurema osa inimeste mõttekäigud väljaspool ametialase ajutegevuse ringi.

Doktor Vlach rääkis veel tund ja veerand, ja praegu ma enam hästi ei mäleta, millest seal juttu oli. Ta lõpetas sellega, et avaldas väga kiitvat arvamust Pythagorase kohta. Tema sellele seisukohale ei taha ma vastu vaielda, aga mis puutub kinnitusse, et tänapäeval pole enam kellelgi tervet mõistust, siis arvan, et siin pidi doktor Vlach küll rääkima ainult iseendast.